Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Kış -2007 C.6 S.19 (48-62)

NİNİVE 5 KÜLTÜRÜ'NÜN GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ YAYILIMI

THE SPREAD OF THE NİNEVITE 5 CULTURE İN SOUTHEASTERN ANATOLIA

Yrd. Doç. Dr. Bora UYSAL
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Ankara/Türkiye
borau@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Ninive 5 dönemi, Önasya arkeolojisinin M.Ö. 3. bindeki en önemli kültürel evrelerinden birini temsil etmektedir**.** Söz konusu kültür bezemesiz, boya bezemeli ve çizi-oyma bezemeli olarak karşımıza çıkan seramik grupları ile tanınmaktadır. Ninive 5 seramiğinin dağılım alanıyla ilgili olarak yapılan değerlendirmelerin büyük bir kısmında, Kuzey Irak ve Kuzeydoğu Suriye bölgelerinin ön plana çıktığı görülmekle beraber**,** Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de güçlü bir biçimde tanındığı anlaşılmaktadır**.** Bölgedeki Ninive 5 yerleşmeleri içinde, kazı çalışmaları yapılmış tek merkez Mardin ili Nusaybin ilçesinde yer alan Girnavaz'dır. Bununla beraber**,** Girnavaz yakınlarında yapılan yüzey araştırmaları, bölgede başka Ninive 5 merkezlerinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Bunlara ek olarak, Zergan ve Cırcıp vadilerinde yapılan yüzey araştırmaları da yeni Ninive 5 merkezlerinin tanınmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: M.Ö. 3. bin, Ninive 5, Güneydoğu Anadolu, Girnavaz.

ABSTRACT

Ninevite 5 period is regarded as one of the 3rd Millennium BC's most significant cultural phases of the Near Eastern archaeology. The period and culture is known for its plain, painted and incised and excised wares. In majority of the evaluations regarding the distribution area of the Ninevite 5 Ware, it is observed that Northern Iraq and Northeastern Syria are the most outstanding regions. However, there is also a significant occurence of the Ninevite 5 material culture in the Southeastern Anatolia Region. Girnavaz, which is located in the Nusaybin county of the province of Mardin, is the only site in which the excavations have been carried out within the Ninevite 5 settlements in the region. By the surveys carried out in the vicinity of Girnavaz, it is established that there are other Ninevite 5 sites in the region. In addtion, surveys carried out in the Zergan and Cırcıp valleys have also discovered new Ninevite 5 sites.

Key Words: 3rd Millennium B.C., Ninevite 5, Southeastern Anatolia, Girnavaz.

Ninive 5 kültürü, ilk olarak 1929-1932 yılları arasında Irak sınırları içerisinde bulunan Ninive (Campbell-Thompson ve Hutchinson, 1931: 106; Campbell-Thompson ve Hamilton, 1932: 82-89; Campbell-Thompson ve Mallowan, 1933: 127, 133, 165-175; Gut, 1995: 103-111, 293-294; McMahon, 1998: 1-8), Tell Billa (Speiser, 1933: 249, 267) ve Tepe Gawra'da (Speiser, 1935: 157) saptanmıştır. M.Ö. 3. bindeki en önemli kültürlerinden biri olan Ninive 5 kültürü, bezemesiz, boya bezemeli ve çizi-oyma bezemeli seramik grupları ile tanınmaktadır. (Al-Soof,

1974; Rova, 1988: 19-21; Numoto, 1991; 1992; 1993; Gut, 1995: 134-136). Ninive 5 terimi hem bu seramik türünü, hem de ele geçtiği dönemi ve ilgili malzemeyi üreten kültürü tanımlayan anlamlarda kullanılmaktadır (Mallowan, 1964: 142-143; Schwartz, 1985: 53; Roaf ve Killick, 1987: 200; Rova, 1988: 7).

Bu kültürün yayılım alanıyla ilgili olarak yapılan kapsamlı değerlendirmelerde, Irak'ın kuzeyindeki Dohuk, Musul, Erbil, Kerkük, Süleymaniye ve Diyala bölgeleri ile Kuzeydoğu Suriye'deki Yukarı Habur ve kısmen de Orta Habur bölgelerinin ağırlık kazandığı görülmektedir (Rova, 1988: 14-21, 201-212; Gut, 1995: 267-269). Bunların yanı sıra, Ninive 5 seramiği Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de yoğun bir biçimde bulunmaktadır (Harita).

Ninive 5 kültürü, kap formları ve bezeme tiplerinde görülen gelişmelere göre, kendi içerisinde altı dönem halinde değerlendirilmektedir. Söz konusu dönemler; Geçiş dönemi (boya bezemeli seramiğin ilk örneklerinin görüldüğü bu dönemde, çizi bezemeli seramik yoktur), Ara dönem (boya bezemeli seramiğin gelişimini sürdürdüğü bu dönemde, çizi bezemeli ilk örneklerin de ortaya çıktığı düşünülmektedir), Boya ve Erken Çizi Bezeme (boya bezemeli seramiğin en olgun evresi olan bu safhada, çizi bezemeli seramik de belirgin bir şekilde görülmektedir), Çizi ve Oyma Bezeme (boya bezemeli seramik devam etmekle birlikte sayısal olarak azalmıştır, çizi bezemenin ile birlikte oyma bezeme tekniği de kullanılmaya başlamıştır) Geç Oyma Bezeme (boya bezemeli seramik ortadan kalkmıştır) ve Post Ninive 5 dönemleri (çizi-oyma bezemeli seramikte görülen ince işçilik yerini daha kaba bir anlayışa bırakmıştır) olarak adlandırılmaktadır. Özellikle son yıllarda elde edilen veriler sayesinde, bu dönemlerin Güney Mezopotamya ve Suriye Cezirесi kronolojilerine göre hangi devirler arasında yer aldığı hemen hemen kesin olarak saptanmıştır (Şek. 1)[1].

Ninive 5 kültürünün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki varlığını ortaya koyan ilk merkez Girnavaz'dır. Geç Uruk Çağı'ndan Geç Assur Devri'nin sonlarına kadar kesintisiz

[1] Yapılan bu kronolojik değerlendirme; M. Lebau, "Stratified Archaeological Evidence and Compared Periodizations in the Syrian Jezirah During the Third Millennium B.C." C. Marro ve H. Hauptmann (eds.) *Chronologies des Pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires*: 167-192. Paris, 2000 ve E. Rova, "Ninevite 5 Relative Chronology, Periodization and Distribution: An Introduction." H. Weiss ve E. Rova (eds.), *The Origins of North Mesopotamian Civilization: Ninevite 5 Chronology, Economy, Society*, 1-10. Turnhout, 2003 esas alınarak hazırlanmıştır

yerleşim gösteren bu merkezde, Ninive 5 kültürü de kuvvetli bir biçimde temsil edilmektedir (Devam 1988; Uysal 1998). Mardin ili Nusaybin ilçesinin 4 km. kuzeyinde yer alan höyükteki bilimsel çalışmaların başlamasının nedeni, Mardin Müzesi'ne 1980-1981 yıllarında kaçak kazılardan ele geçen bir grup mezar eşyasının gelmesidir. Bu eserlerin büyük bir kısmı, bezemesiz ve çizi-oyma bezemeli Ninive 5 kaplarından oluşmaktadır[2]. Buluntuların Girnavaz kökenli olduğunun saptanması üzerine, 1980 yılında Prof. Dr. Hayat Erkanal başkanlığında bir ekip tarafından höyükte yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Tahribatın devam etmesi nedeniyle, 1982 yılında bir kurtarma kazısı olarak başlatılan çalışmalar, devamında kapsamlı kazılara dönüştürülerek 1991 yılına kadar sürdürülmüştür (A. Erkanal, 1984: 70; H. Erkana, 1984: 132, 135; 1985: 121, dip not 5; 1986: 206; 1988: 151; Erkanal ve Erkanal, 1989: 132).

Girnavaz'ın Kuzeydoğu yamacında 1984 yılında yapılan bir sondaj kazısı, büyük miktarda Ninive 5 seramiğinin ele geçmesiyle sonuçlanmıştır (H. Erkanal, 1986: 206; Devam, 1988: 42-44). Bu alanda 1988-1991 yılları arasında yapılan kazılarda ise Ninive 5 kültürüne ait çok sayıda buluntunun elde edildiği mimari tabaka ve mezarlar açığa çıkarılmıştır (H. Erkanal, 1990: 264-268, Şek. 3-7, 11; 1991a, 33-36, Şek. 3-4; 1991b: 281-284, Şek. 4-17; 2000: 24-25, Şek. 6-8; Akyurt et al., 1993: 267-274, Şek. 1-13). Aynı döneme ait tabakalara, höyüğün Kuzey yamacında yapılan çalışmalarda da ulaşılmıştır (H. Erkanal, 1991b: 278-279). Girnavaz'daki Ninive 5 kültürünün bilim dünyasına duyurulmasından sonra uzun bir zaman geçmesine rağmen, bu durum Kuzey Mezopotamya ve Kuzeydoğu Suriye'de çalışmalar yapan bilim adamları tarafından çok daha sonra fark edilmiş ve konunun önem kazanması son zamanlarda gerçekleşmiştir (Anastasio, 1995. 203; Rova, 2000: 241; 2003a: 3; Roaf ve Killick, 2003: 80-81).

Girnavaz'daki M.Ö. 3. bine ait tabaka ve mezarlarda, bezemesiz ve çizi-oyma bezemeli Ninive 5 seramiği ile birlikte ele geçen diğer malzeme gruplarının büyük bir kısmı Metalik seramik ve Basit Yalın seramikten oluşmaktadır (H. Erkanal, 1991a: 36; 1991b: 283, Şek. 8-10,

[2] Girnavaz Ninive 5 seramiği tarafımdan yayına hazırlanmaktadır. Malzemeyi değerlendirmeme izin veren Girnavaz Kazısı Başkanı Prof. Dr. Hayat Erkanal'a teşekkür ederim. Ninive 5 seramiği konusunda yaptığım çalışmalar, Türk-Amerikan İlmi Araştırmalar Derneği'nin (American Research Institute in Turkey, ARIT), Türkish Cultural Foundation (TCF) ve Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi (proje no: 02 01 701 001) tarafından desteklenmiştir. Katkıda bulunan bu kuruluşlara da içten teşekkürlerimi sunarım.

12; 2000: 24, Şek. 6; Akyurt et al., 1993: 270, 272; Şenyurt, 1994; Uysal, 1998). Ayrıca boya bezemeli ve inkrustasyon bezemeli bir grup kaide de bulunmaktadır (H. Erkanal, 1990: 267; 1991a: 36; 1991b: 283, Şek. 11, 13). Ele geçen bazı parçalardan, höyükte Boya ve Erken Çizi Bezeme döneminin varlığı bilinmektedir. Çizi ve Oyma Bezeme dönemi (Şek. 2: 1-2), Geç Oyma Bezeme dönemi (Şek. 2: 3-5) ve Post Ninive 5 dönemi (Şek. 2: 6-8) ise belirgin bir şekilde saptanmıştır.

Girnavaz'daki kazı çalışmaları kapsamında yapılan sınırlı yüzey araştırmaları, bölgede daha başka Ninive 5 merkezlerinin de bulunduğunu ortaya koymuştur. Bunlar, Nusaybin'in 8 km. kuzeydoğusunda Duruca beldesindeki Kertvin (Uysal, 2006a), 22 km. kuzeydoğusunda Tepeüstü köyündeki Tell Minar ve 30 km. kuzeydoğusunda Girmeli beldesindeki Giremira'dır (Uysal, baskıda). Söz konusu bu merkezlerde, modern yerleşmelerin neden olduğu ağır bir tahribat görülmektedir. Kertvin'den ele geçen çizi-oyma bezemeli parçaların en erken örnekleri Boya ve Erken Çizi Bezeme dönemi ya da Çizi ve Oyma bezeme dönemine aittir. Her üç merkezde de Geç Oyma Bezeme döneminin varlığı belirgin olmakla beraber, Post Ninive 5 döneminin varlığını ortaya koyacak bezemeli parçalar ele geçmemiştir. Ancak bezemesiz parçalardan bazıları, biçimsel özelliklerine göre bu döneme verilebilir.

Ninive 5 kültürünün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki varlığı konusunda yapılan ilk çalışmalardan bir diğeri de, Şanlıurfa ili Siverek ilçesinde yer alan Hassek Höyük ile ilgilidir. Atatürk Barajı kurtarma kazıları kapsamında çalışılan bu merkezde, son kazı sezonu olan 1986 yılından itibaren, özellikle Erken Tunç Çağı'na ait mezarlardan ele geçen buluntulara dayanılarak, Ninive 5 kültürünün Yukarı Fırat Bölgesi'nde de var olduğu ileri sürülmüştür. Bezemesiz ve boya bezemeli olan malzeme, Ninive 5 seramiğinin erken dönemlerine tarihlendirilmektedir (Hoh, 1984: Şek. 16, 1-2, Lev. 13; Behm-Blancke, 1988a: 159-172, Şek. 1-5; 1988b: 73-74, Şek. 3, c; 2003: Şek. 3, 3-4). Ancak yapılan bu değerlendirme, Ninive 5 seramiğine yakından benzeyen bazı kapların olasılıkla ithal edildiği, malzemenin geri kalan kısmının ise Ninive 5 seramiği etkisi taşıyan yerel üretimler oldukları şeklinde eleştirilmiştir (Rova, 1988: 13, 180-182, 196).

Benzer buluntular Malatya ilindeki Arslantepe (Palmieri, 1981a: 111; 1981b: Şek. 9, 2-3, 9; Frangipane ve Palmieri, 1988: Şek. 18, 2, 4-5; 26, 1; Frangipane, 2000: Şek. 13, 9-10, 17-18; 14) ve Adıyaman ili Samsat ilçesindeki Hayaz Höyük'ten (Thissen, 1985: 97, Şek. 5, 29) de tanınmaktadır. Birecik Barajı kurtarma kazıları kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda, Şanlıurfa ili Birecik ilçesinde bulunan Hacınebi mezarları (Stein et al., 1997: 130-131, Şek. 19, D; 20, A; Pearce, 2000: Şek. 16, b) ve Gaziantep ili Nizip ilçesinde yer alan Birecik Mezarlığı'ndan (Sertok ve Ergeç, 1999: 92, 94-95, Şek. 7, J-K) ele geçen bazı kaplar da aynı niteliktedir.

Hassek Höyük ile ilgili yapılan son yayında, yerleşimin bir Ninive 5 merkezi olmadığı, buna karşılık Yukarı Fırat Bölgesi'nde erken dönemlerde Ninive 5 kültürünün etkisinin bulunduğu ve ele geçen Ninive 5 formundaki çömleklerin ölü gömme gelenekleriyle ilgili olarak benimsendiği saptanmıştır (Behm-Blancke, 2003: 483). Geç Uruk seramiğindeki bazı kap tiplerinin Ninive 5 seramiğinde devam ettiği ve Ninive 5 seramiğinin karakteristik boya bezeme örneklerinden bazılarının Geç Uruk seramiğinde de var olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan, Ninive 5 seramiğinin bölgesel bir gelişim göstererek Geç Uruk seramiğinden türediği düşünülmektedir (Al-Soof, 1964: 42; Schwartz, 1985: 60; Killick, 1986: 234; Rova, 1988: 141-147, 183; Numoto, 1991: 88-92; 1998; Rova, 2003b: 11-16; Roaf ve Killick, 2003: 74-75). Bölgenin Ninive 5 kültürü ile kısmi bir ilişki içinde olduğu kabul edilebilir; ancak, bu kültürün sonraki evrelerinin hiç görülmediği unutulmamalıdır. Geç Uruk kültürünün güçlü bir şekilde yaşandığı Yukarı Fırat Bölgesi'nde, henüz başlangıç aşamasında olan bir kültürün etkilerinden çok, geleneklerinin devamlılığı üzerinde durulması daha uygun olacaktır.

Bu tür buluntular göz önüne alınmadığında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Ninive 5 seramiğinin boya bezemeli bir örneğinin olup olmadığı konusu problemlidir. Bu konudaki en geçerli veri, Dicle-Fırat Arkeolojik Keşif Projesi kapsamında 1988 yılında yapılan yüzey araştırmalarından elde edilmiştir. Şırnak ili Cizre ile Silopi ilçeleri arasında kalan alanda yer alan Mehmetcik Tepe, Yaş Tepe ve Rubaikale'de, bezemesiz ve çizi-oyma bezemeli parçalar ile birlikte boya bezemeli örneklerin de bulunduğu rapor edilmiş olmakla beraber (Algaze, 1989: 247, dip not 10, Şek. 5), söz konusu malzeme henüz yayınlanmamıştır. Bölgede son yıllarda

yapılan yüzey araştırmalarında, sadece bezemesiz ve çizi-oyma bezemeli örnekler ele geçmiştir (Kozbe, 2006a; 2006b).

Mardin ilinde yapılan araştırmalar sırasında Ortaköy beldesinde saptanan Girharrin, bölgedeki bir başka Ninive 5 merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1987-1989 yıllarında yüzey araştırmaları yapılan bu merkezden ele geçen buluntular arasında, bezemesiz parçalarla birlikte çizi-oyma bezemeli örnekler de bulunmaktadır (Devam, 1988: 45; H. Erkanal, 1989: 358; Ay, 1995: 13-14, 21-24, Şek. IV, 1-14). Bezemeli örnekler Geç Oyma Bezeme döneminin özelliklerini taşımaktadır. Diğer yandan, bezemesiz parçalardan bazıları biçimsel özelliklerine göre Post Ninive 5 dönemine tarihlendirilebilir.

Yukarı Habur Bölgesi'nde, Mardin ili Kızıltepe ilçesinde, Zergan vadisi boyunca 1990-1991 yıllarında yapılan yüzey araştırmaları da, yeni Ninive 5 yerleşmelerinin tanınmasını sağlamıştır. İmam köyü yakınlarındaki büyük bir merkez olan Gire Koriye, bezemesiz ve çizi-oyma bezemeli Ninive 5 seramiğinin ele geçtiği bir yerleşimdir (Ay, 1993: 11, 17-21, Pl. VII, 41-44; XII, 80-86; XIII, 87-88; XV, 175; XXII, 161; XXIII, 162-163; XXV, 176-180). Bezemeli örnekler Geç Oyma Bezeme döneminin özelliklerini taşımaktadır. Bezemesiz parçalarda ise bazı örnekleri biçimsel özelliklerine göre Post Ninive 5 dönemine tarihlendirmek mümkündür.

Kızıltepe ilçe merkezindeki Tell Ermen (Kızıltepe höyüğü), modern tahribat nedeniyle hemen hemen yok olmuş bir merkezdir. Buna rağmen yapılan araştırmalar sırasında bezemesiz bir Ninive 5 seramiği parçası bulunmuştur (Ay, 1993: 11-13, 22-24, Pl. XXVIII, 196).

Yine aynı bölgede, Mardin ili Kızıltepe ve Derik ilçeleri ile Şanlıurfa ili Ceylanpınar ve Viranşehir ilçeleri arasında kalan alanda, Cırcıp vadilerinde 1997 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında saptanan merkezlerin çoğunda da Ninive 5 seramiği ele geçmiştir (Ay, 1999: 1-4, 20-52, 132-154, Şek. 15-22, Lev. 39-56). Ancak çizi-oyma bezemeli parçalar bu bölgede nadirdir. Bu yerleşmelerden toplanan bezemesiz parçaların kesin olarak tarihlendirilebilmeleri zordur. Buna karşılık, Derik ilçesinin Kocatepe köyündeki Deşi ve Atlı köyündeki Gire Hileliye'den birer parça çizi-oyma bezemeli seramik ele geçmiştir (Ay, 1999: 153, Lev. 56, 5-6). Örneklerin her ikisi de Geç Oyma bezeme döneminin özelliklerini taşımaktadır.

Yukarı Dicle havzasında, Ilısu Barajı altında kalacak alanda son yıllarca yapılan çalışmalar, Ninive 5 kültürü hakkında yeni gelişmelere yol açmıştır. Diyarbakır ili Bismil ilçesi Tepe beldesi ile Batman çayı arasında kalan bölgede 1999 yılında yapılan yüzey araştırmalarında, Kenan Tepe, Salat Tepe ve Müslüman Tepe'de Ninive 5 seramiği bulunduğu saptanmıştır (Ay, 2001: 696-699, Şek. 14, 2-20; Ökse et al., 2001, 593, 603, Şek. 7, 10; Dodd et al., 2005, 360, Şek. 3, A-I). Bezemesiz olan malzemenin büyük bir kısmı, Geç Uruk-Ninive 5 geçiş evresini ortaya koyan kızıl kahverengi hamurlu örneklerdir. Yeşil, gri, krem ve tonlarında renkli hamura sahip gerçek Ninive 5 seramiği zayıf bir şekilde temsil edilmektedir (Ay 2001, 701-702; Ökse et al., 2001, 603; Dodd et al., 2005, 360). Buna karşılık, Kenan Tepe'den ele geçen çizi-oyma bezemeli iki parça (Ay, 2001: 702, Şek. 14, 18-19) Geç Oyma Bezeme döneminin özelliklerini taşımaktadır.

Ilısu Baraj alanında 2000-2001 yıllarında yapılan kazı çalışmaları sonucunda, Müslüman Tepe'de Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen bazı mezarlar açığa çıkarılmıştır. Bu mezarlarda bulunan kapların bir kısmı, Geç Uruk-Ninive 5 geçiş dönemi ve sonrasına verilmektedir (Ay, 2004: 376-377, Şek. 6-7). Benzer şekilde Bismil ilçesinin Yukarı Salat beldesi arazisinde yer alan Aşağı Salat da, aynı yıllarda yapılan çalışmalar sonucu Ninive 5 kültürü ile ilişkilendirilmek istenen bir merkezdir. Erken Tunç Çağı mezarlarından ele geçen kaplar da bu dönemin başlarına tarihlendirilmektedir. Ayrıca yerleşimdeki tabakaların birinde de bezemesiz Ninive 5 seramiği parçalarının bulunduğu ifade edilmiştir (Şenyurt, 2002a: 671, 676-679, Şek. 6, 1-5; 14; 2002b: 447, Şek. 10; 2004: 643, 648-649).

Bozcalı köyü yakınlarında yer alan Girecano'da ise M.Ö. 3. binin ilk yarısına tarihlendirilen bir tabakadan, çizi-oyma bezemeli Ninive 5 seramiği parçaları ele geçmiştir. Benzer örnekler yüzey buluntusu olarak da saptanmıştır. Bu örneklerden biri Geç Oyma Bezeme döneminin özelliklerini taşımaktadır (Schachner ve Schachner, 2003: 452-453, Şek. 12; Schachner, 2004: 512, Şek. 22, üstte solda).

Tüm bu çalışmalara rağmen, Yukarı Dicle Bölgesi'nin Ninive 5 kültürü ile olan etkileşiminin değerlendirilebilmesi konusundaki bilgiler yetersizdir. Buluntuların büyük bir kısmının mezarlardan ele geçmiş olması, Yukarı Fırat Bölgesi'ne benzer bir durumun bu bölge

için de geçerli olduğunu düşündürmektedir. Çizi-oyma bezemeli örneklerin kısıtlı sayıda bulunması, bu tür malzemenin ithal olabileceğini gündeme getirmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Ninive 5 yerleşmelerinden ele geçen buluntular, özellikle de Ninive 5 kültürünün geç dönemlerine ait örnekler, Kuzeydoğu Suriye Bölgesi'nde bulunan merkezlerin malzemesi ile yakın bir benzerlik göstermektedir (Uysal, 2006b). Bununla birlikte, Ninive 5 repertuarı içinde tanınmayan bezeme kompozisyonları ve kap formları da vardır. Kazı çalışmalarının çok sınırlı olası nedeniyle, Ninive 5 kültürünün görüldüğü diğer bölgeler ile olan ilişkilerin boyutları bugün için kesin olarak ortaya konulamamaktadır.

Eldeki veriler, özellikle Nusaybin ilçesinin Ninive 5 kültürü'nün gerçek anlamda yayıldığı bir alan olduğunu göstermektedir. Bölgede yapılacak yüzey araştırmaları, büyük bir olasılıkla çok sayıda yeni merkezin tanınmasını sağlayacaktır. Girharrin'in yer aldığı Mardin Merkez ilçesinin güneyi ile Gire Koriye'nin bulunduğu Kızıltepe ilçesinin de ana yayılım alanı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Derik ilçesinin güneyinde kalan Deşi ve Gire Hileliye örnekleri, yayılımın biraz daha batıya doğru uzandığını göstermektedir. Söz konusu merkezlerin batısı ise daha çok bir etkileşim bölgesi konumundadır.

Yapılan yüzey araştırmaları, Ninive 5 kültürünün doğuya doğru yayılımının Cizre ve Silopi ilçelerinden öteye gitmediğini göstermektedir. Bu bölgede saptandığı belirtilen merkezler de, Nusaybin ilçe sınırının hemen yanında yer almaktadır.

Kuzeye doğru yayılım konusunda, Nusaybin ile Yukarı Dicle Bölgesi arasında kalan alanda, henüz hiçbir araştırmanın yapılmadığı Yeşilli, Ömerli ve Midyat ilçeleri belirli bir potansiyele sahiptir. Mardin ili Merkez ve Derik ilçelerinin kuzeyi ile Mazıdağı, Savur, Dargeçit ilçeleri ve Batman ili Gerçüş ilçesi ise kültürün tedrici olarak azalmasının beklendiği bölgelerdir.

KAYNAKÇA

Akyurt, İ. M., B. Devam, H. Erkanal ve A. T. Ökse. (1993). "1991 Girnavaz Kazıları." *14. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1: 267-280.

Algaze, G. (1989). "A New Frontier: First Results of the Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1988." *Journal of Near Eastern Studies* 48: 241-281.

Al-Soof, B. A. (1964). "Uruk Pottery from the Dokan-Shahrazur Districts and the Distribution of Ninevite V Pottery in Iraq." *Sumer* 20: 37-44.

Al-Soof, B. A. (1974). "Late Prehistoric Pottery at Nineveh, Gawra and the Neighbouring Sites." *Sumer* 30: 1-9.

Anastasio, S. (1995). *The Archaeology of Upper Mesopotamia, An Analytical Bibliography for the Pre-Classical Periods*. Subartu 1. Tunhout: Brepols.

Ay, E. (1993). "Mardin Bölgesi Zergan Çayı ve Çevresi Arkeolojik Değerlendirmesi" Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

Ay, E. (1995). "Girharrin Höyüğü'nün Arkeolojik Değerlendirmesi." A. Erkanal, H. Erkanal, H. Hüryılmaz, A. T. Ökse, N. Çınardalı, S. Günel, H. Tekin, B. Uysal ve D. Yalçıklı (eds.), *In Memoriam İ. Metin Akyurt ve Bahattin Devam Anı Kitabı, Eski Yakındoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler, Studies for Ancient Near Eastern Cultures*, 13-32. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ay, E. (1999). "Yukarı Habur Bölgesi İki Cırcıp Vadisi ve Çevresinin Arkeolojik Araştırması." Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ay, E. (2001). "Yukarı Dicle Vadisi 1999 Yılı Yüzey Araştırmaları." N. Tuna, N. Öztürk ve J. Velibeyoğlu (eds.), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları, Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1999*, 695-728. Ankara: ODTÜ, TAÇDAM.

Ay, E. (2004). "2001 Yılı Müslüman Tepe Kazısı. Müslüman Tepe Excavations 2001." N. Tuna, J. Greenhalgh ve J. Velibeyoğlu (eds.), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları, Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2001*, 375-386. Ankara: ODTÜ, TAÇDAM.

Behm-Balancke, M. R. (1988a). "Periphere Ninive 5-Keramik am Oberen Euphrat." *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft* 120: 159-172.

Behm-Blancke, M. R. 1988b "1986 Yılı Hassek Höyük Kazıları." *9. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1: 71-77.

Behm-Blancke, M. R. (2003). "Northern Frontiers: Early Ninevite 5 Contacts with Southeastern Anatolia." H. Weiss ve E. Rova (eds.), *The Origins of North Mesopotamian Civilization: Ninive 5 Chronology, Economy, Society*, 481-492. Subartu 9. Turnhout: Brepols.

Campbell-Thompson, R. ve R. W. Hamilton. (1932). "The British Museum Excavations on the Temple of Ishtar at Nineveh 1930-31." *Annals of Archaeology and Antropology* 19: 55-116.

Campbell-Thompson, R. ve R. W. Hutchinson. (1931). "The Site of the Palace of Ashurnasirpal at Nineveh, Excavated in 1929-30 on Behalf of the British Museum." *Annals of Archaeology and Antropology* 18: 79-112.

Campbell-Thompson, R. ve M. E. L. Mallowan. (1933). "The British Museum Excavations at Nineveh, 1931-32." *Annals of Archaeology and Antropology* 20: 71-186.

Devam, B. (1988). "Girnavaz Kazılarında Açığa Çıkarılan Ninive 5 Seramiğinin Önasya Arkeolojisindeki Yeri." Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

Dood, L. S., B. J. Parker, A. Creekmore ve E. Healey. (2005). "The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP): Research at Kenan Tepe in 2003." 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 1: 357-370.

Erkanal, A. (1984). "Girnavaz Kazısının Anadolu Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi." *1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 69-73.

Erkanal, A. ve H. Erkanal. (1989). "Archäologischer Überblick über die Provinz Mardin." K. Emre, M. Mellink, B. Hrouda ve N. Özgüç (eds.), *Tahsin Özgüç'e Armağan. Anatolia and the Ancient Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, 129-134. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Erkanal, H. (1984). "1982 Girnavaz Kazıları." *5. Kazı Sonuçları Toplantısı*: 131-135.

Erkanal, H. (1985). "1983 Girnavaz Kazıları." *6. Kazı Sonuçları Toplantısı*: 121-135.

Erkanal, H. (1986). "1984 Girnavaz Kazıları." *7. Kazı Sonuçları Toplantısı*: 201-210.

Erkanal, H. (1988). "Girnavaz." *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft* 120: 139-152.

Erkanal, H. (1989). "Mardin." *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, Band 7. 5./6. Lieferung: 538-539.

Erkanal, H. (1990). "1988 Girnavaz Kazıları." *1. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1: 261-273.

Erkanal, H. (1991a). "1988 Girnavaz Kazıları." *Höyük* 1: 29-36.

Erkanal, H. (1991b). "1989 Girnavaz Kazıları." *12. Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 277-292.

Erkanal, H. (2000). "Mardin Bölgesi Arkeoloji Araştırmaları." *GAP Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu*, 16-34. (01-05 Haziran 1998, Şanlıurfa). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, GAP Yayınları Kültür Dizisi 3.

Frangipane, M. ve A. Palmieri. (1988). "Cultural developments at Arslantepe at the beginning of third millennium, Perspectives on Protourbanization in Eastern Anatolia: Arslantepe (Malatya). An Interim Report on 1975-1983 Campaigns." *Origini* 12/2: 523-574.

Frangipane, M. (2000). "The Late Chalcolithic/EB I Sequence at Arslantepe. Chronological and Cultural Remarks from a Frontier Site." C. Marro ve H. Hauptmann (eds.), *Chronologies des Pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires*, 439-471. Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul, Varia Anatolica 11. Paris. De Boccard.

Gut, R. V. (1995). *Das Prähistorische Ninive: Zur relativen Chronologie der frühen Perioden Nordmesopotamiens*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern.

Hoh, M. R. (1984). "Die Keramik von Hassek Höyük." M. R. Behm-Blancke (ed.), "Hassek Höyük 1981-1983." *İstanbuler Mitteilungen* 34: 66-99.

Killick, R. (1986). "The Eski Mosul Region." U. Finkbeiner ve W. Röllig (eds.), *Ğamdat Nasr. Period or Regional Style?* 229-244. Tübinger Atlas des Vorderen Orients 62. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

Kozbe, G. (2006a). "A New Archaeological Survey Project in the Southeastern Anatolia: A Report of Cizre and Silopi Region." Konferans bildirisi: 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East. 3-8 April 2006, Universidad Autónoma de Madrid.

Kozbe, G. (2006b). "Şırnak/Cizre-Silopi Ovası Yüzey Araştırması - 2005." Konferans bildirisi: 28. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 29 Mayıs - 2 Haziran 2006.

Lebau, M. (2000). "Stratified Archaeological Evidence and Compared Periodizations in the Syrian Jezirah During the Third Millennium B.C." C. Marro ve H. Hauptmann (eds.) *Chronologies des Pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires*: 167-192. Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul. Varia Anatolica 11. Paris: De Boccard.

Mallowan, M. E. L. (1964). "Ninevite 5." K. Bittel, E. Heinrich, B. Hrouda ve W. Nagel (eds.), *Vorderasiatische Archälogie, Studien und Aufsätze. Festschrift A. Moortgat*, 142-154. Berlin: Verlag Gebr. Mann.

McMahon, A. (1998). "The Kuyunjik Gully Sounding, Nineveh, 1989 & 1990 Seasons." *al-Rafîdan* 19: 1-32.

Numoto, H. (1991). "Painted Designs of the Ninevite 5 Pottery." *al-Rafîdan* 12: 85-155.

Numoto, H. (1992). "Painted Designs of Ninevite 5 Pottery, Part 2." *al-Rafîdan* 13: 105-37.

Numoto, H. (1993). "Incised and Excised Designs of Ninevite 5 Pottery." *al-Rafîdan* 14: 69-108.

Numoto, H. (1998). "Late Uruk and the Transitional Ninevite 5 Pottery from Tall Thalathat No. 5." *al-Rafîdan* 19: 53-73.

Ökse, A. T., A. O. Alp, H. U. Dağ, A. Engin, A. Görmüş ve G. Mustafaoğlu. (2001). "Salat Tepe 1999 Yüzey Araştırması, Salat Tepe - 1999 Survey." N. Tuna, J. Öztürk ve J. Velibeyoğlu (eds.), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1999*, 593-642. Ankara: ODTÜ, TAÇDAM.

Palmieri, A. (1981a). "Aspects of Proto-urban Culture in Arslantepe." *2. Kazı Sonuçları Toplantısı*: 109-111.

Palmieri, A. (1981b). "Excavations at Arslantepe (Malatya)." *Anatolian Studies* 31: 101-119.

Pearce, J. (2000). "The Late Chalcolithic Sequence at Hacınebi Tepe, Turkey." C. Marro ve H. Hauptmann (eds.), *Chronologies des Pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe*

millénaires, 115-143. Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul, Varia Anatolica 11. Paris. De Boccard.

Roaf, M. ve R. Killick. (1987). "A Mysterious Affair of Styles: The Ninevite 5 Pottery of Mesopotamia." *Iraq* 49: 199-230.

Roaf, M. ve R. Killick. (2003). "The Relative Chronology of Ninevite 5 Sites in the Tigris Region and Beyond." H. Weiss ve E. Rova (eds.), *The Origins of North Mesopotamian Civilization: Ninive 5 Chronology, Economy, Society*, 73-82. Subartu 9. Turnhout: Brepols.

Rova, E. (1988). *Distribution and Chronology of Nineveh 5 Pottery and Its Culture*. Contributi e Materiali di Archeologia Orientale 2. Roma: Università Degli Studi di Roma, (La Sapienza).

Rova, E. (2000). "Early Third Millennium B.C. Painted Pottery Traditions in the Jezirah." C. Marro ve H. Hauptmann (eds.) *Chronologies des Pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires*: 231-253. Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul. Varia Anatolica 11. Paris: De Boccard.

Rova, E. (2003a). "Ninevite 5 Relative Chronology, Periodization and Distribution: An Introduction." H. Weiss ve E. Rova (eds.), *The Origins of North Mesopotamian Civilization: Ninevite 5 Chronology, Economy, Society*, 1-10. Subartu 9. Turnhout: Brepols.

Rova, E. (2003b). "Tell Karrana 3: Ceramic Evidence for Late Uruk/Ninevite 5 Transition." H. Weiss ve E. Rova (eds.), In *The Origins of North Mesopotamian Civilization: Ninive 5 Chronology, Economy, Society*, 11-24. Subartu 9. Turnhout: Brepols.

Schachner, A. (2004). "2001 Yılı Giricano Kazıları, Vorbericht über die Ausgrabungen in Gricano, 2001." N. Tuna, J. Greenhalgh ve J. Velibeyoğlu (eds.), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları, Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2001*, 505-546. Ankara: ODTÜ, TAÇDAM.

Schachner, A. ve Ş. Schachner. (2003). "2000-2001 Yılı Giricano Kazıları." *24. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2: 447-60.

Schwartz, G. M. (1985). "The Ninevite Period and Current Research." *Paléorient* 11/1: 53-69.

Sertok, K. ve R. Ergeç. (1999). "A New Early Bronze Age Cemetery: Excavations Near the Birecik Dam, Southeastern Turkey, Preliminary Report (1997-98)." *Anatolica* 25: 87-107.

Speiser, E. A. (1933). "The Pottery of Tell Billa." *Museum Journal* 23: 249-308.

Speiser, E. A. (1935). *Excavations at Tepe Gawra I, Levels I-VIII*. Philadelphia: Üniversitesi of Pennsylvania Press.

Stein, G. J., K. Boden, C. Edens, J. P. Edens, K. Keith, A. McMahon ve H. Özbal. (1997). "Excavations at Hacınebi, Turkey - 1996: Preliminary Report." *Anatolica* 23: 111-171.

Şenyurt, S. Y. (1994). "M.Ö. 3. Binde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Metalik Seramik ve Bu Seramiğin Anadolu'daki Yayılışı." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Şenyurt, S. Y. (2002a). "Aşağı Salat 2000 Yılı Kazısı, 2000 Excavations at Aşağı Salat" N. Tuna ve J. Velibeyoğlu (eds.), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları, Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2000*, 671-697. Ankara: ODTÜ, TAÇDAM.

Şenyurt, S. Y. (2002b). "Ilısu Barajı-Aşağı Salat 2000 Yılı Kazısı." *23. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2: 445-52.

Şenyurt, S. Y. (2004). "Aşağı Salat 2001 Yılı Kazısı, 2001 Excavations at Aşağı Salat." N. Tuna, J. Greenhalgh ve J. Velibeyoğlu (eds.), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları, Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2001*, 641-668. Ankara: ODTÜ, TAÇDAM.

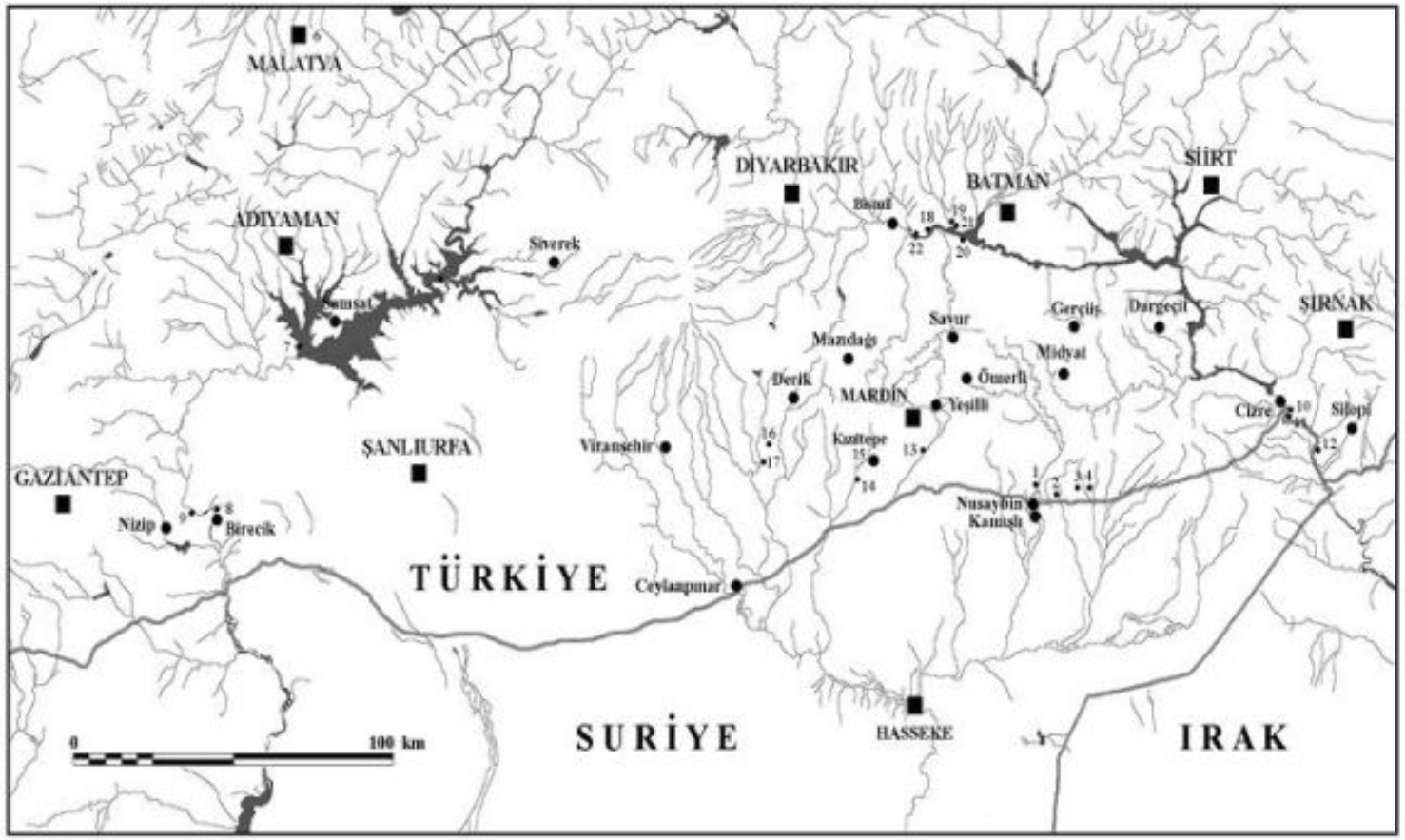
Thissen, L. C. (1985). "The Late Chalcolithic and Early Bronze Age Pottery from Hayaz Höyük." *Anatolica* 12: 75-130.

Uysal, B. (1998). "Girnavaz Kazılarının Işığı Altında Anadolu'da Ninive 5 Seramiği." Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

Uysal, B. (2006a). "Kertvin, Nusaybin Bölgesi'nde Bulunan Önemli Bir Ninive 5 Merkezi." A. Erkanal-Öktü, E. Özgen, S. Günel, A. T. Ökse, H. Hüryılmaz, H. Tekin, N. Çınardalı-Karaaslan, B. Uysal, F. A. Karaduman, A. Engin, R. Spiess, A. Aykurt, R. Tuncel, U. Deniz ve A. Rennie (eds.), *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması. Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections*, 746-758. İstanbul: Homer Kitapevi.

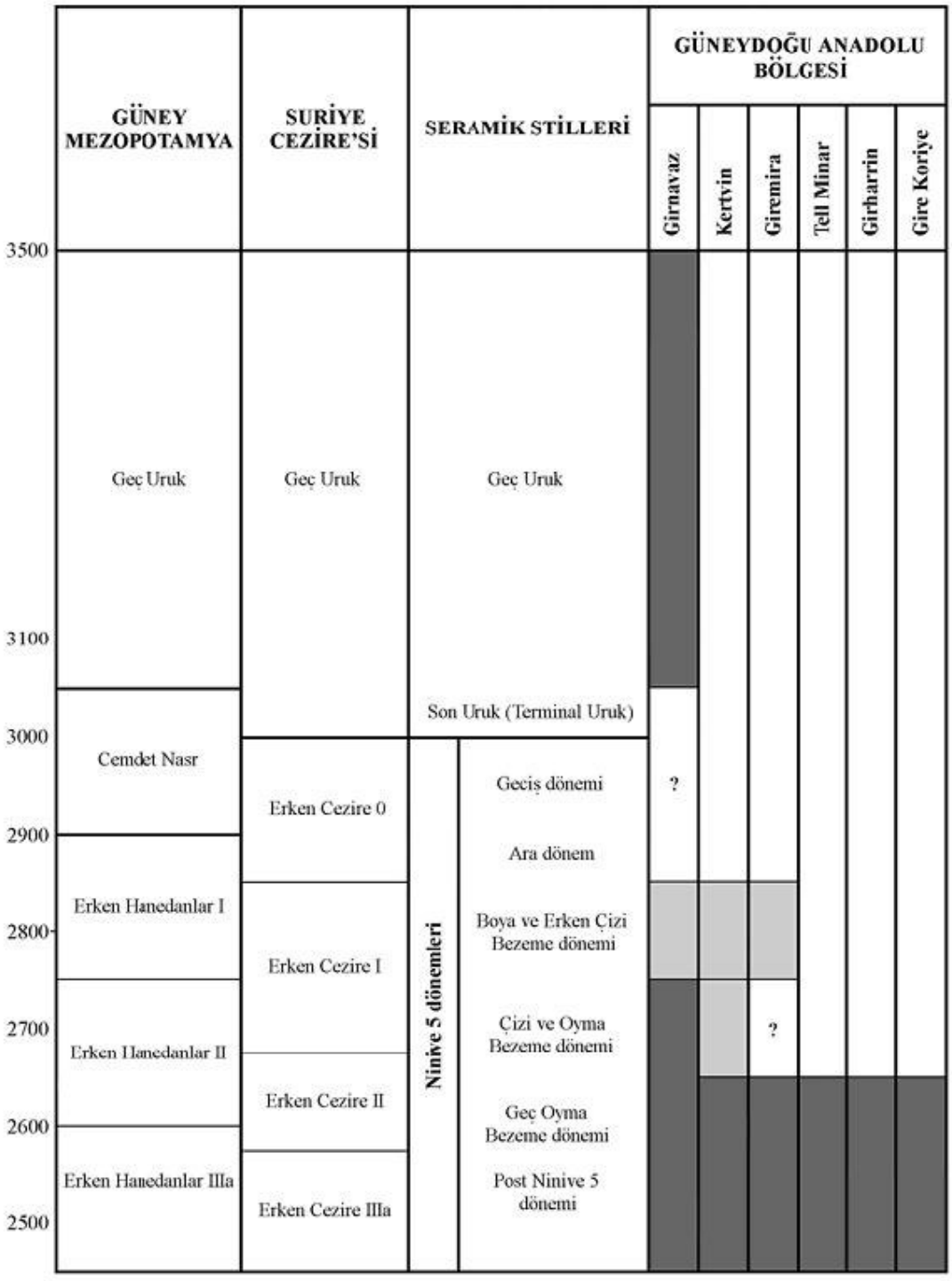
Uysal, B. (2006b). "The Technical Features of the Ninevite 5 Ware in Southeastern Anatolia." Konferans bildirisi: 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East. 3-8 April 2006, Universidad Autónoma de Madrid.

Uysal, B. (Baskıda). "Tell Minar ve Giremira, Nusaybin Bölgesi'nde Yer Alan İki Ninive 5 Merkezi." *Belleten*.

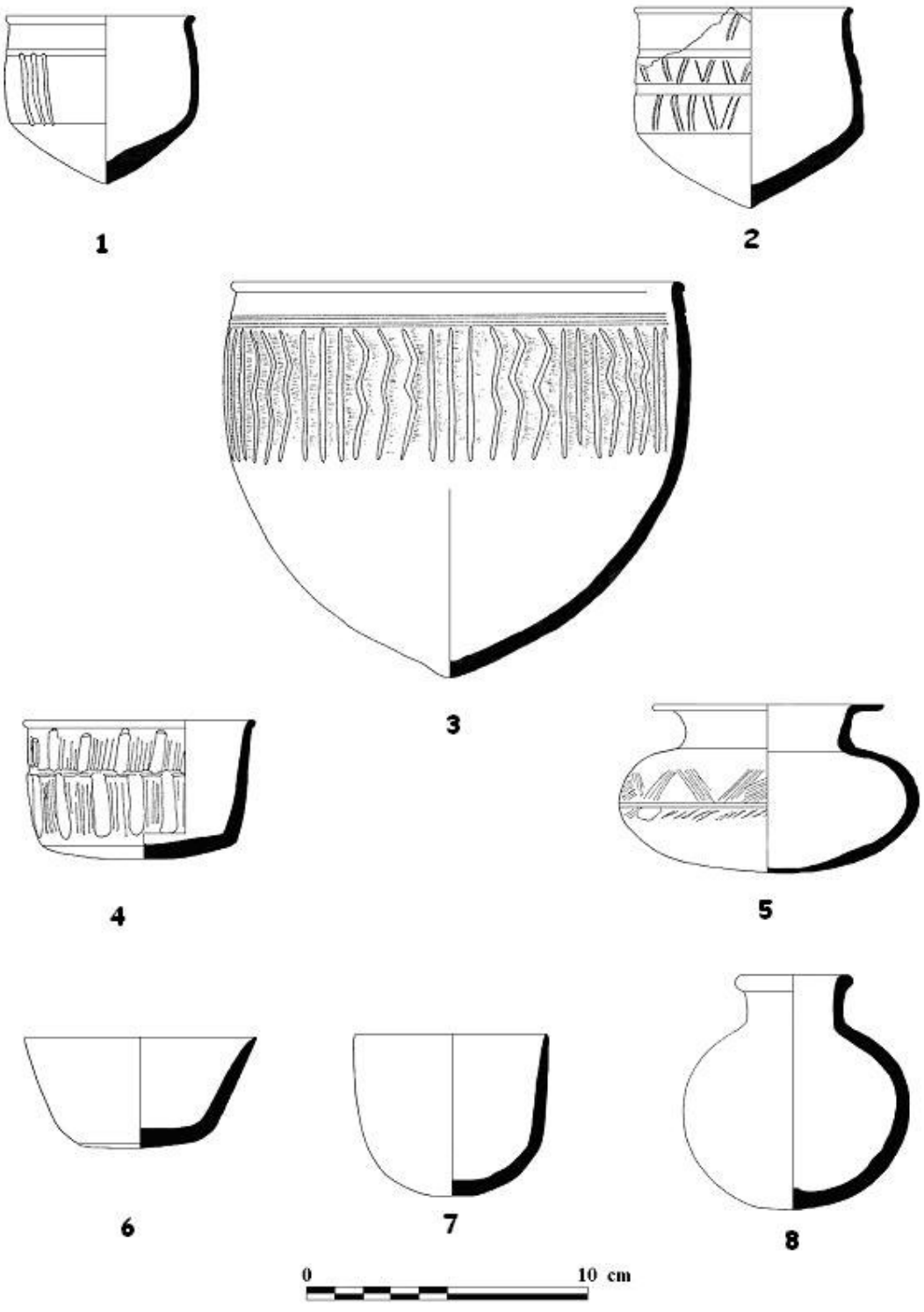

Harita: Güneydoğu Anadolu Bölgesi.

1- Girnavaz, 2- Kertvin, 3- Tell Minar, 4- Giremira, 5- Hassek Höyük, 6- Arslantepe, 7- Hayaz Höyük, 8- Hacınebi, 9- Birecik Mezarlığı, 10- Mehmetcik Tepe, 11- Yaş Tepe, 12- Rubaikale, 13- Girharrin, 14- Gire Koriye, 15- Tell Ermen, 16- Deşi, 17-Gire Hileliye, 18- Kenan Tepe, 19- Salat Tepe, 20- Müslüman Tepe, 21- Aşağı Salat, 22- Girecano.

Şek. 1: Kronolojik tablo.

Şek. 2: Girnavaz Ninive 5 seramiği örnekleri.